

מקבץ מאמרים של הרב יהודא לאון אשכנזי (מניטו) על חג הסוכות

מתוך הספר 'כי מציון' על המועדים

תרגמה וערכה: ד"ר גבריאלה בן שמואל

תוכן

1
2
3
4

אחדות ישראל

חג השמחה

האחדות כתנאי לשמחה

מהתנגדות אוניברסאלית לעליה לרגל

אחדות ישראל

בזמן העליה לרגל לירושלים.

מהותה של מצווה זו היא עיקרון האחדות, שהוא תמצית החוויה הדתית והרוחנית של עם ישראל. מרגע כניסתם לארץ ישראל, הקדישו עצמם שבטי ישראל לפיתוח זהותם העצמית, ולביטוי והתפתחותו של העושר והגניוס הייחודי של כל קבוצה, כל משפחה, כל אדם פרטי. ברם, דווקא העשרה זו של הזהות באמצעות העמקת הייחודיות האישית/משפחתית/שבטית נושאת בחובה את סכנת ההתבדלות, הריחוק וההתנתקות מן הכלל.

ההיסטוריה יוצרת מכל אדם, באמצעות המרחב והזמן, נקודת התחלה אפשרית של שושלת אנושית אוטונומית וייחודית. אך בכך היא מכילה בתוכה סיכון שאי אפשר להימנע ממנו, הסיכון שבהיפרדות. הריחוק שבמרחב ובזמן עלול להפוך במהירות את הקרוב לרחוק, ואת האח לזר. על מנת להלחם בסכנה הטבעית של

בשבת חול המועד סוכות קוראים בתורה קטע מפרשת כי-תישא בחומש שמות¹. הסיבה לבחירה זו מתגלה במיוחד בפסוקים האחרונים, בהם מובא עקרון מצוות שלושת הרגלים: פסח, שבועות וסוכות, ובפרט בפרק ל"ד, פסוק כ"ג:

"שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, בְּשָׁנָה--יִרְאֶה כָּל-זָכוֹר אֶת-פְּנֵי הָאֵדֶן ה', אֲלוֹהֵי יִשְׂרָאֵל. [...] וְלֹא-יִחַמַּד אִישׁ אֶת-אָרְצוֹ, בְּעֹלְתוֹ לְרֵאוֹת אֶת-פְּנֵי ה' אֲלֹהֵיךָ, שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה."

מלבד מצוות העליה לרגל כשלעצמה, שמהווה את עיקר המצווה בשלושת הרגלים, ולפיה על עם ישראל כולו להתאסף בירושלים לזכר המאורע ההיסטורי שהחג מציין, התורה קובעת טקס מסוים המכונה בפסוק זה 'מצוות ראייה', חובת מפגש ישיר². מדובר על חובתם של כל בני ישראל לראות ולהיראות שלוש פעמים בשנה,

¹ שמות, מפרק ל"ג, פס' י"ב, עד פרק ל"ד, פסוק כ"ו.

² בין בני ישראל לה' ובינם לבין עצמם.

טקסט כתוב, מתוארך ל-5735/1975. כותרת של העורכים. תורגם ע"י ד"ר גבריאלה בן שמואל.

ההידרדרות של אחדות זהות ישראל, התורה ציוותה על טקס הראייה.

שום דבר לא יכול להחליף למעשה את המפגש האישי והאינטימי, פנים-אל-פנים, בתהליך ההכרה של האחר. במפגש התקופתי של אנשים הנאספים יחד במקום קבוע ובזמן קבוע שלוש פעמים בשנה, בו נמצא מקצב הזיכרון הלאומי של עם ישראל, באה לידי ביטוי אחדות ישראל.

היה זה טבעי שהזמן בו תתקיים מצוות הראייה, אותו חזון בו

משתקפים פניו של האחד על פניו של האחר בישראל, יהיה הזמן בו חוגגים לזכר הולדתו ההיסטורית של עם ישראל: פסח, שבועות וסוכות. באופן דומה, המקום המיועד למפגש זה הוא ירושלים³.

זו ללא ספק הסיבה שבגללה, לאורך כל תקופת הגלות, עצם שמה של ירושלים נשאר עבור העם היהודי שם נרדף לזהותו שלו כמו גם להיסטוריה שלו. משמעות השם "ירושלים" היא בו זמנית ארץ ישראל והעם היהודי⁴. כיום, כשעם ישראל מצא בירושלים מחדש את נוכחותו ונשמתו, דבר זה נכון מתמיד.

חג השמחה

ולבסוף חג הסוכות, המתאר את עוצמת ההשגחה וההגנה האלוהית – השכינה, המלווה את עם ישראל, אותו עם שנטל על עצמו את המעבר מהעולם שעבר לעולם הבא, דרך האין הארצי של המדבר. חוויה של חזרה אל המקורות, חיבור אל השורש של הזמן שקדם לעולמות, ממנו פרץ הדיבור הבראשיתי, הראשוני, הבורא.

המשותף לשלושה אירועים היסטוריים אלה עליהן מבוססת אמונת ישראל – הגאולה מבית עבדים, מתן תורה, והשראת השכינה – הוא החידוש. לא מדובר כאן על השינוי, המשנה והופך את הישות נחותה יותר ויותר עד לאין היכר, עד להיעלמה⁵; אלא ההתחדשות, שעל ידה יוצאת מן האינסוף של רצון הבורא הראיה להשלמתה של התוכנית האלוהית בתוך ההיסטוריה של העולם, הראיה לכך ששמחת ההווה אפשרית. זכרון של ראיות אלה, המתממש בהיסטוריה, אינו רק זיכרון העבר, אלא גם השתתפות מחודשת בחוויית השמחה הקיומית שהזכרון הנצחי של עם ישראל משחזר עבורנו בכל אחד מהמועדים. זוהי היכולת להתחדש בכל פעם בתוככי הזמן ההיסטורי עצמו.

זוהי המשמעות של המילה 'זִכָּר', המתורגמת בדרך כלל כ'זיכרון'. מורנו יעקב גורדין ז"ל, שהיה מייסד לימודי היהדות המסורתיים בצרפת אחרי מלחמת העולם השנייה, לימד אותנו לפרש מילה זו

כאמור, בשבת של חול המועד סוכות אין קוראים בתורה את פרשת השבוע אלא קטע מיוחד מפרשת 'כי תישא' המתייחס לחג⁶, אך למעשה בפרשה מתוארים לנו שני סיפורים: הראשון הוא סיפור סליחת ה' על החטא הקרוי בפינו חטא עגל הזהב; בעקבותיו באה מצוות שלוש הרגלים – המועדים – על כל פרטיה. שני חלקים אלה קשורים זה לזה בקשר ישיר, וסמיכותם בחומש איננה מקרית.

על מנת להבין זאת, ראשית יש לבחון את משמעות המושג 'זִכָּר' ('זכר ל...') המיוחס לכל הרגלים: פסח, שבועות וסוכות, הנחגגים לזכר המאורעות של ההתערבות האלוקית בהיסטוריה האנושית, בדור יציאת מצרים.

ראשית, חג הפסח, 'חג הגאולה', שנחגג לזכר אירוע הגאולה, היציאה מתרבות שהפכה בלתי אנושית, ושבה הגיעה לשיא כל צורה אפשרית של ניכור חברתי, פוליטי, ותיאולוגי: זוהי מצרים של הפרעונים, בית עבדים, או בתרגום לשפת ימינו, מקום של שיעבוד לבלתי-אישי.

לאחר מכן, חג השבועות, 'זמן מתן תורתנו', התגלות התורה. אותו חוק המאמן את האדם לקראת השתחררות מוחלטת מההתניות והשעבודים לעולם [החומר הטבעי] ולתפקודי החברה. חוק זה אינו מתגלה אלא לאלו המסוגלים לרצות את הגאולה, אלו שחוו את חג הפסח.

³ עיר השלום, אשר אברהם קרא לה "ה' יראה, אשר ייאמר היום בהר ה' יראה".

⁴ בכך שמה של ירושלים מבטא את שלמות הקשר הנצחי בין עם ישראל לארץ ישראל.

טקסט כותב, מתוארך ל-5740/1980. כותרת של העורכים. תורגם ע"י ד"ר גבריאלה בן שמואל

⁵ כאמור הקריאה היא שמות, לג, יב, עד לד, כו.

⁶ ראו בנושא זה את המאמר: "ירושלם ונאמנות", חוברת מעיינות מס' 4, ירושלים, תשנ"ה, בהוצאת מכון מניטו.

פולחנים וכתות רבים, המשמרים, לעיתים בלא ידיעתם, את המיתוס האסטרוולוגי, ממשיכים להציג בכנסיותיהם אותו מימד היררכי, כמו היה מייצג תכונה דתית טהורה. מכאן מובן מה באה התורה ללמדנו בכך שקישרה את זיכרון החטא התיאולוגי הזה [של 'עגל הזהב'], האפשרי תמיד, עם זכר שלושת הרגלים של השמחה התנ"כית.

חטא עגל הזהב, למעשה, היה ביטוי של חזרה לדתות בעלות מנטאליות אסטרוולוגית, שייצגו את האלוקות במסגרת דטרמיניסטית, בלתי-אישית וגורלית של חוקיות העולם, מה שהעניק לפולחן מימד היררכי, מקובע, חתום בפני האצילות והכבוד האנושי, ומשולל לנצח את שמחת המימוש המחודש של הקשר עם האינסוף הנצחי, הוא הבורא.

האחדות כתנאי לשמחה

טעם אך אין ריח. הוא מייצג את בני האדם שיש בהם מצוות ומעשים טובים, אך אין בהם לימוד ודעת. לאחר מכן בא ההדס, המבטא את אותם בעלי לימוד חסרי מעשה, שכן להדס ריח טוב אך לא טעם. ולבסוף הערבה, שאין בה לא טעם ולא ריח ומייצגת את אלו שאין בהם לא לימוד ולא מעשים טובים.¹⁰

בנטילת ארבעת המינים יחד מבקשת המסורת לבטא שרק כשאותם ארבעה צמחים, אותם ארבעה סוגי מינים של זהות אנושית, מתאחדים, מתהווה זר השמחה; מתאפשרת חווית השמחה. נראה שהשמחה אינה באמת אפשרית, עבור עם, אלא ברגעי האחדות שלו.

אי אפשר לשמוח בחג המציין את עברו של העם, או אפילו המצפה לעתידו הנשגב, כל עוד מוצאת מן הכלל קבוצה זו או אחרת בחברה. השמחה מעצם טבעה נובעת מהחוויה השלמה של ההווה בכללותה. כל אבר יכול להיות האובייקט והמכשיר להנאה או עונג מסוים – העיניים, הלב, השפתיים, הידיים – אך השמחה נחוות רק מתוך אחדות הקיום, ברמה של הנשמה, אשר היא זו שמאחדת את ההווה בשלמותה. תופעה זו הקיימת בחוויה האישית מופיעה כאן כדי ללמדנו שכך הוא גם ברמת החברה והעם בכללותו.

במסורת ישראל, מבין שלושת הרגלים – המועדים בהם עולים לרגל לבית המקדש – מתייחד חג הסוכות במצוות השמחה.

"חג הסוכות תעשה לך, שבועת ימים: באספך--מגןך, ומיקך. ושמחת, בחדך: [...] שבועת ימים, תחג לה' אלהיך, במקום אשר-יבחר ה': כי יברך ה' אלהיך, בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך, והיית אף שמח:"⁸

ביטוי זה נאמר בתורה רק בנוגע לחג הסוכות. הדבר נובע בלי ספק מכך שחג זה הינו השלישי והאחרון ברגלים (הקודמים הם פסח ושבועות), ובאופן זה מנבא את השלב האחרון של ההגשמה ההיסטורית של עם ישראל, מה שמעניק לו מימד משיחי.

המסורת היהודית מצאה מימד משיחי זה במצוות ארבעת המינים, המאוגדים יחד לאגד הלולב שנוטלים בסוכות⁹. אגידת ארבעת המינים מסמלת את האחדות המוחלטת בין הקבוצות המגוונות שבעם ישראל, שעל ידה בא לידי ביטוי אופיו האמיתי של עם ישראל: ראשון הוא האתרוג, פרי שיש בו טעם וריח. הוא מסמל את האנשים שיש בהם תיאוריה ומעשה: הן חכמת התורה, והן קיום מצוות ומעשים טובים. אחריו בא הלולב, שלפריו, תמר, יש

⁹ "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפת תמרים, וענף עץ עבת, וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבועת ימים..." (ויקרא כ"ג, מ').

¹⁰ ויקרא רבה: "פרי עץ הדר אלו ישראל: מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח – כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים... ומה הקב"ה עושה להם? לאבדן אי אפשר. אלא אמר הקב"ה: יקשרו כולם אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו".

⁷ ולכן אין מדובר ב'זיכרון' או הנצחה של דבר שהיה בעבר ותם ונשלם, אלא ב'זכר' – יכולת החידוש הבאה לידי ביטוי בשלושת הרגלים המכילים בתוכם את השמחה האמיתית של הנצחיות המתחדשת.

מתוך "כי מציון" בהוצאת מכון מניטו. טקסט בכתב יד, בלתי גמור, לא מתוארך. כותרת של העורכים. תורגם ע"ד ר' גבריאלה בן שמואל

⁸ דברים טז, יג-טו.

מהתנגדות אוניברסאלית לעליה לרגל

יחד עם זאת, אי אפשר שלא להבחין, וכפי שמציין הרמב"ם - תוך התייחסות לעליות ומורדות שבפרטי האירועים, שמאז שיבת עם ישראל לארצו אנו חיים את עובדת קיומה של התנגדות אוניברסאלית לירושלים. התנגדות זו, הלוכשת צורות שונות משנה לשנה, היא הביטוי היוצא מן הכלל של חזונו של זכריה הנביא, באופן שאינו מפחיתה את רישומו אלא דווקא מגדיל¹⁴. כמו כן אי אפשר שלא לציין שמזה מספר שנים, גויים רבים ולעיתים קהילות שלמות מגיעים מחוץ לארץ ישראל על מנת להשתתף, בדרכס שלהם, בעליה לרגל של חג הסוכות. מדוע דווקא אז? יש כאן, ללא ספק, צירוף מקרים סמלי, אך בתור שכזה גם הוא יוצא מן הכלל.

בסופו של דבר ניתן לומר שהרושם היוצא דופן מכולם בנבואתו של זכריה הנביא הוא דווקא עוצמתו של חזון ההתפייסות האוניברסאלית סביב ירושלים, לאחר גמר העימות:

”וְהָיָה ה' לְמִלְךָ, עַל-כָּל-הָאָרֶץ; בַּיּוֹם הַהוּא, יְהִי ה' אֱלֹהֵי--וְשֵׁמוֹ אֱלֹהֵי.”¹⁵

אכן, זמן רב, זמן רב מאד, הכירה האנושות בכך שרעיון האל האחד שייך במציאות ההיסטורית להתגלות האל היחיד דרך נביאי עם ישראל¹⁶. ההיסטוריה של מודעות זו מלאה תהפוכות אך הינה יותר מאשר תופעה תרבותית גרידא בהיסטוריה של הרעיונות. רעיון זה מהווה עובדה מהותית בצבייליזציה האנושית בכללותה, אם דרך הטמעתו או הכשתו. ולמרות הכל, עד זמננו זה היה עיקרון מופשט ומנותק מההיסטוריה הקיומית הממשית של עם ישראל.

זוהי, בלי ספק, זכותם של נביאי התנ"ך – ובמיוחד זכריה הנביא לפי פרק זה – המזכירים בפנינו שמדובר גם במציאות פשוטה וברורה בהיסטוריה האנושית. רק העתיד יאמר אם כפי שאמנם חשנו, תקופתנו שלנו היא זו שזוכה לחוות את המפגש בין אמת למציאות.

”וְהָיָה ה' לְמִלְךָ, עַל-כָּל-הָאָרֶץ; בַּיּוֹם הַהוּא, יְהִי ה' אֱלֹהֵי--וְשֵׁמוֹ אֱלֹהֵי.”¹¹

פסוק זה הוא חלק מהפטרת היום הראשון של סוכות. ההפטרה כידוע משלימה את קריאת התורה, והיא נבחרה מתוך פרקי הנביאים על פי נושאה הקשור לנושאי הפרשה. המסורת קבעה כהפטרת היום הראשון של סוכות את הפרק האחרון של הנביא זכריה, פרק י"ד. בפרק זה נמצא רמז ישיר לחג הסוכות, אולם באורח בלתי צפוי.

הנביא זכריה מנבא שיגיע זמן בו כלל האומות, לאחר שיצאו למלחמה על ירושלים, יטלו חלק בעימות אוניברסאלי. דבר זה נרמז בפסוק השני בטקסט שלנו: ”וְאֶסְפְּתִי אֶת-כָּל-הַגּוֹיִם אֶל-יְרוּשָׁלַם, לְמִלְחָמָה...”¹²

צריך לקרוא את הטקסט כולו, באופן מדויק, ומתברר במהירות שלאחר שהוא מורה על העוינות האוניברסאלית נגד ירושלים, מסתיים חזון הנביא בתיאור לפיו כל האומות מאמצות את חג הסוכות כחג עולמי של עליה לרגל.

אכן, יש להיזכר בהקשר זה במיוחד בלימודו של הרמב"ם לגבי נבואות אחרית הימים ושיבת ישראל לארצו¹³, שם הוא מדגיש שהנביאים התנבאו בצורה כללית, מקורבת, גלובלית; רק מי שיחווה את האירועים יוכל לזהות את האופן והפרטים בהם חזון הנביאים יתגשם במציאות ההיסטורית.

לגבי פרק זה מזכריה, יש להדגיש בנוסף שמספר פרשנים בני דורנו העלו את הרעיון שנבואה זו כבר הוגשמה בזמן מלחמת העצמאות, ב-1948. זוהי למשל טענתו של הרב כשר, מחברו של הספר הנודע ”תורה שלמה”. ניתוחו בעניין זה נמצא ביצירה שהקדיש למלחמת יום כיפור, המכונה ”מלחמת יום הכיפורים”.

¹⁴ מעניין לציין ש'תנועת ההתנגדות' הוא השם שנטלה תנועת הנגד הערבית הפועלת נגד ישראל.

¹⁵ זכריה יד, ט

¹⁶ אולי הרב מרמז לעובדה שהן הנצרות והן האיסלאם שואבות מתודעה זו.

מתוך ”כי מציון” בהוצאת מכון מניטו. טקסט בכתב יד, ללא תאריך, כותרת של העורכים. תורגם ע"י ד"ר גבריאלה בן שמואל.

¹¹ זכריה יד, ט

¹² זכריה יד, ב

¹³ ראו משנה תורה, הילכות מלכים, יב, ב.